

Ugyanebben a levélben, valamivel előbb, ahol a költő – szerinte végül is nem létező – természetéről kezd beszélni, Wordsworthhöz viszonyítva igyekszik tisztázni, hogy a költő milyen típusába is sorolja önmagát: „*a költőknek arra a fajtájára gondolok, amilyen én is vagyok, ha egyáltalán költőnek hihetem magam, s amelyet meg kell különböztetni a Wordsworth-féle típustól, vagyis az ő önmagába merült magasztosságától, amely egyedi jelenség s külön kategória*”. Az „*ő önmagába merült magasztosságától*” szövegrészhez Péter Ágnes jegyzetszámot tesz, a jegyzetben azonban nem a fogalom magyarázatát, értelmező kifejtését találjuk, hanem annak eredetijét: „*egotistical sublime*”, ami angolul sem világosabb, mint magyar változatában. Ennek elenére elfogadott műkifejezés lett az angol kritikai irodalomban, s ez a tény jól illusztrálja, amit Péter Ágnes a Keats-levelekre általánosabb érvennyel, találóan szellemes paradoxonban így fogalmaz meg a kötet bevezetőjében: „*Ha nem is biztos, hogy kideríthető, mit akart mondani, amit kimond, megfellebbezhetlenül igaznak hat.*”

Ruttkay Kálmán

KÖZÉRDEKŰ MAGÁNGYŰJTEMÉNY?

Békés Pál: *Bélyeggyűjtemény*
Tettamanti Béla illusztrációival
Osiris–Élet és Irodalom, 1999. 120 oldal, 1200 Ft

„*Aki ismerte, tudta, ha elmondja a történetet, akkor nem írja meg soha*” (KARDOS G.) – meséli Békés Pál Kardos G. Györgyről, magáról pedig: „*Ez az a 100 híres regény, amit valaha meg akartam írni. Am a körülmények változása, a terjedelmes művek iránti egyre csökkenő érdeklődés (az enyémet is beleértve), valamint időm szükségessége megváltoztatta elképzeléseimet. // Egyetlen nekirugaszkodással mondtam le nagyratörő terveimről egy szürke, szivacsos délutánon.*” A kötet műfaja tehát: „*regényfolyam helyett bélyeggyűjtemény*” (KB. 100 [ELŐ]szó). A közhelyes tapasztalat – „*a terjedelmes művek iránti egyre csökkenő érdeklődés*” – együtt jelentkezik szerzőnk magánjellegű közlésével: „*(az enyémet is beleértve)*”. S ez a kétütemű belá-

tás a kötet majd' mindegyik darabjában feltűnik egyfajta párhuzamos építkezés formájában: egyfelől a személyes gátoltság (jelen esetben a regényírói meddőség) valamely általános képletbe ágyazva (korunk nem a regény kora) jut szóhoz; másfelől a közérdekű-közhelyes tétel (korunk nem a regény kora) magánjellegű-személyes színezetet (regényírói meddőség) kap. Rajtuk, olvasókon áll, honnan nézzük. De ami a közhelyes és a személyes kijelentések egymást mozgató szövegfeszültsége mentén talán a legizgalmasabb, az a regényműfaj és a bélyegműfaj közötti párbeszéd. Töredéke-e a bélyeg a regénynek? Töredéke-e a bélyeg egyáltalán valaminek? Van-e egyáltalán bármiféle egész a töredéken kívül? Kell-e, hogy legyen bármiféle egész a töredéken kívül? Nem éppen azért van a töredék, mert az egész immár lehetetlen? Vajon nem azért ír Békés magánjellegű töredékeket, mert a közérdekű egész hiú ábránd? De vajon akkor miért utalgat rá? Lehet, hogy a magánjellegű vágy az egészre – ami, tudjuk: lehetetlen – mégiscsak a közérdekű töredékhez vezet – ami, úgy tűnik: megvalósítható?

A töredékek ugyanakkor nem formátlan szilánkok. Sokkal inkább gonddal metszett artefaktumok, vagyis jó ízléssel előállított bélyegek, azon belül egyedi darabok vagy sorozatok. Rövidségükből fakadó jellemzőjük a poén. A kérdés csupán a poénok minéműsége. Hogy a közepébe vágjak: Békés bélyegtöredékeinek csattanói érzésem szerint olykor túl kontrasztosak a szöveg egészéhez képest, kissé erőltetetten kihegyezettek. Mondhatni nem is annyira nyelvilag, mint inkább didaktikusan kidolgozottak. Nézzük például az előszőr fizikusként a fekete lyukakkal foglalkozó, majd csószként a Tisza-gátat járó Gyóni Bandinak szentelt bélyeg végső leütését: „*Bűcsűzasként megkérdeztem: és a fekete lyuk? // Ő meg legyintett: túlzás volt. Az ürgelyuk épp elég.*” (ÁTLAGOS OSZTÁLY – 3.) Poénosnak poénos, történetnek történet, bélyegnek bélyeg, de mégsem érzem benne a nyelvi kidolgozottság olyan fokát, mint például a BÁLNATISZTÍTÁS, a NAGYON FÁJ vagy a RÓZSA című darabokban, melyek közül a legutóbbit – hogy az olvasó is lássa, mire célzok – idemácsolom:

„*A lapos szikla a tengeren Skóciától északra: Orkney. Sokan harcoltak érte – ki tudja, miért. Csak követ terem. Aztán elunták. Olyannyira nem kellett*

senkinek, hogy független lett. Pogány lakóit Magnus, az ír vándorszerzetes térítette meg. Rózsával ábrázolják – ki tudja, miért. Orkney szigetén azelőtt sosem élt meg a rózsza.

A főváros főterén tömzsi templom, a Szent Magnus, mögötte üvegház. Hajnalonta a kertész kiüllet tíz tő rózsát a főtérre. Vöröslenek egész nap, éjjel feketére fagyasztja őket az északi szél. Hajnalban a kertész kiássa a megfagyottakat, és tíz friss tővet hoz ki az üvegházból.

Vörösen ragyognak Orkney rózsái egész évben, ha esik, ha fúj. És mindig esik és mindig fúj.”

Szerzőnk bélyegkompozíciója talán úgy is olvasható, mint a babitsi ESTI KÉRDÉS („miért nő a fű, hogyha leszárad? / miért szárad le, hogyha újra nő?”) antropomorfizált-historizált, azaz-hogy kertésszel és ír vándorszerzetessel elegánsan körített újrafogalmazása. Ráadásul magával ragadó, párhuzamosan kidolgozott prózaritmusban, amelynek segítségével Békés nyelvi eseményként is el tudja adni szövege dologi hozamát. Szerzőnk jó néhány bélyegtöredéke legalább ilyen önfeledten építkezik, azaz szabadon csörgedez, látszólag nem is akar semmit. Sem sulykolni, sem értékelni. Csupán tényeket közölni, eseményeket leírni. A közlés és a leírás iramát pedig a nyelv ritmusa diktálja. Ilyenkor Békés kifejezetten nyelvben gondolkodik, ahelyett, hogy a gondolatokhoz keresne nyelvet. Ha viszont mégsem ezt teszi, akkor előáll, mi több, harsányan bejelentkezik rövidprózájának legnyilvánvalóbb veszélye: a didaxis.

De talán a tények és események szabatos előadására következő csattanó didaktikus vagy nem didaktikus voltának kérdését feltehetjük másképpen is, tudniillik jóindulatúban és megengedőbben. Azazhogy jóindulatúan megengedve szerzőnknek azt, amit ő egyébként, nélkülünk is megenged magának, nevezetesen a bélyegtöredék-poénok származtatásának szabadságát. Békés szövegzárlatainak genezise, honnanja ugyanis kétesélyes: a poén vagy a szövegtéren belül születik meg (amit korábban nyelvi eseménynek neveztem), vagy a szövegtéren kívülről érkezik (amit az előzőekben didaxisnak hívtam). Az előbbihez lásd például a Saint-Exupéry halálát áttételesen megidéző IRODALOM című darab szellemesen előkészített csattanóját, amelyben nyomatékosítva ismétlődik egy nyelvi fordulat „a tengerbe

vagy az égbe” vesző felderítőgépről; míg a másik változatot többek között a SZÓCIKK-bélyegnek a CAMBRIDGE HISTORY OF ENGLISH LITERATURE-ből vett idézete példázza. Igen ám, de a két pólusra sematizált képlet azon nyomban árnyalódik, mihelyst a SZKALDOK című darabhoz hasonló bélyegekre bukkanunk. Hiszen szerzőnk a hermetikussá váló izlandi költészet művelőit, a szkaldokat a befejező néhány mondatban először egy külső (ki tudja, s kell-e tudni, vajon kiagyalt?) forrásidézetrel, majd a további forrás hiányából következő óvatos belső feltételezéssel illeti, mintegy fikciósan megfejelve az eleve részben fikciós természetű szöveget: „A korszak végére [a szkaldok] ketten maradtak: Rögnvaldr Kólszon és Eysteinn Asgrímsson. A korabeli följegyzések szerint kizárólag egymást és önmagukat olvasták – más nem ért föl műveikhez. Hogy ők fölértek-e, arról nincs adat.” (Kiemelések – B. S.) Az ilyen darabok kapásból lehetetlenné teszik a „külső-belső”, „valóságos-fiktív”, „hozott-kitermelt” típusú kettősségek – egyébként nem csekély olvasói rövidlátásról árulkodó – érvényesítését. Így hát tiszteltben tartva Békés bélyeggyűjteményének öntörvényű sajátosságait, a szerkezeti kettősségek lelketlen lajstromozása helyett inkább a dinamikus kétesélyesség mentén beszéljünk – szerencsés és kevésbé szerencsés együttállásokról.

Két címről lesz szó. Az egyik: AFRIKA. Szerzőnk itt egy afrikai törzs önsorsrontását cseleteli, amelyben a hoszák az ifjú varázslójuk által közvetített istenek parancsára lelkesen lemeszárolják marháikat, a kétkedőket pedig habozás nélkül megölik. Mintha olyan plasztikus parabolával állnánk szemben, amelynek jelöltje jótékony homályban marad, s jó, hogy ott marad: így mindenki azokra gondol, amikor a hoszákról olvas, akikre óhajt. Mint ahogyan Békés is azokra gondol, akikre akart, amikor hoszákat mondott. Ámde az épületes történet valahol mégiscsak egyértelműen bántó, no nem a parabola tulajdonképpeni célpontjaira nézvést, akik tehát nincsenek megnevezve, hanem az utaló funkciót betöltő afrikai népre nézvést, akik nagyon is meg vannak nevezve. S a felhasználás bántó voltát a címadás csak hatványozza. Innen nézvést sokkal szerencsésebb az AFRIKÁ-t közvetlenül követő EU-RÓPA-bélyeg, amely szintén történelmi para-

bola, s amelynek kérdése: „*Emberek-e az Újvilág lakói?*” Válasz: „*Az indiánok a felületes hasonlóságok ellenére sem emberek.*” Indoklás: „*Minék tekintsük a lényeket, akiknek koponyája oly vastag, hogy katonáinknak ügyelniük kell, kardjukkal belsősegeiket forgassák ki s ne sújtsanak fejükre, mert pengéjük kicsorbul?*” Ámbár itt sem tudhatjuk, kire vagy kire céloz Békés az indiánokat gyilkoló spanyolokkal, minek köszönhetően mi is arra vagy azokra gondolunk, akire vagy akikre csak akarunk. Ugyanakkor a választott példa mégiscsak mi, európaiak lennénk, mint ahogyan mi, európaiak követtük el a történelmi példázatban felidézett gaszágot is. Ezért talán a legszerencsésebb, legtisztességesebb s egyúttal leginkább kézenfekvő döntés az, ha saját magunkra, a mi Európánkra gondolunk, amikor Békés éppenséggel rólunk, a mi Európánkról beszél, s szövegének is az EURÓPA címet adja. Míg tehát az előző bélyegben Békés a távoli Afrikára mutatott, miközben feltehetően valami közeli rosszra gondolt, addig itt Európa a parabola egyszerre (kifejtett) jelölője és (kifejtetlen) jelöltje.

A címadáson és a cattanón túl a bélyeg-ek aprólékos kidolgozottságáról árulkodik a nyelvi-képi motívumok variációs ismétlődése. Így például A RENDÍTHETETLEN című darabban Jean-Luc Pevestre, a francia forradalom felcsere „*kemény, rendíthetetlen*”, amikor Austerlitznél csontfűrészével annyi lábat amputál, hogy „*egy új hadseregnek elég [...] volna*”, ám sírva fakad, amikor az oroszországi hadjáratban úgy oszt bort a katonáknak, hogy csontfűrészével „*metéli egyenlő jégkása-kockákra a legneme-
sebb burgundi vöröst*”. A történelem ironikus látása és láttatása egyébként is jellemző Békés szövegeire, ahogyan azt a MAGYARHON MEGMENTÉSE című bélyegsorozat három takaros egységében is tapasztalhatjuk Keszi Bódog hazafias folyamodványai jóvoltából, aki az 1848–49-es szabadságharc véres eseményeinek hátszágában tevékenykedik – először mint az Országos Ruházati Bizottmány tépésosztályának alhadnagyi rangú számvevője, majd mint a tüzérségi tartalék lóállomány hadnagyi rangú parancsnokhelyettese s végül mint a rakamazi kisegítő töltevénytár századosi rangú parancsnoka. Békés ritmikusan ismétlő és variáló szövegkezelésének s az ebben rejelő ironikus látásmódnak köszönhető-

en például Száda Endre gépészmérnök, a RESZKET A HOLD című bélyeg hőse, kétszer mondja ki azt, hogy „*Megfulladok itt*” – a nyitómondatban csak képletesen, az ötvenes évek tehetetlen áldozataként; a zárómondatban viszont már a szó szoros értelmében, a hatvanas évek tevékeny áldozataként, amint a maga készítette tengerallattjárón éppen emigrálni készül. De ugyanilyen meggyőzően keretezi a kudarcba fúló párcapcsolatról szóló s ennek megfelelően a TÓL- és az -IG címet viselő kéttagú bélyegkompozíciót ugyanaz a dologi motívum: „*Márk visszatartotta a lélegzetét, amikor Bori hosszú, padlizsánbarna haját tornyozva a tükörből ránézett...*” – „*...A padló-csempén lassan száradtak a szappanszutyok tapasztott hosszú, padlizsánbarna hajszálak.*” A Békés Pál-féle bélyegyűjtemény legértékesebb darabjai közé tartoznak ezek. Ajánlom őket minden lelkes gyűjtő figyelmébe. Befejezésül viszont álljon itt egy kevésbé értékes, de talán valamire mégiscsak használható bélyeg a recenzenstől.

Egyszer valaki megvallotta nekem, hogy Örkény István a legkedvesebb írója. Faggatásomra viszont, vajon mit szól a TÖRTEK című regényhez, furamód azt válaszolta, hogy semmit, ugyanis nem olvasta. Felháborodással vegyes elképedésem láttán pedig ekként érvelt: szerinte annak az ügynek, amit meg lehet írni egy novellában, felesleges egy egész regényt szentelni. Amire én csak ezt tudtam kérdezni: és mi van akkor, ha valamilyen ügyet még egy regényben is alig lehet megírni? A válasz elmaradt. Örkény viszont, köztudomású, írt regényeket. És rajta kívül még sokan mások is. Akkor is, és most is. Miként Békés Pál is tető alá hozott korábban néhány regényt. Most azonban azt mondja: „*A legfontosabb történetek végül is elférnek egy nagyobbacska bélyeg hátán. [...] Persze ha mégis akadna valaki, aki regényt kívánna írni egyik-másik bélyegemből, úgy legyen; én nem ellenzem.*” (5.) Noha én nem kívánok regényt írni Békés egyik bélyegéből sem, mégsem tudom például A KARRIER című háromteteles sorozatot nem úgy olvasni, mint regénycsírat, egy Balázs Ottó nevezetű költő fordulatossá élet-történetének frappáns és szellemes vázlatát: egy lehetséges regénytémát egy megvalósult bélyegformában.

Bazsányi Sándor